

DALŠÍ VZDĚLÁVÁNÍ UČITELŮ A VZDĚLÁVACÍ POLITIKA

Jana Kohnová

***Anotace:** Cílem příspěvku je podnítit diskusi o dalším vzdělávání učitelů. Příspěvek uvádí ve zhuštěné podobě několik okruhů problematiky dalšího vzdělávání učitelů (DVU). Stručně je charakterizována situace v DVU po roce 1989 a aktivity učitelů při obnově institucionální sítě DVU a v přípravě programů tohoto vzdělávání. Je zdůrazněna potřeba teoretického základu této oblasti vzdělávání, potřeba vědeckého zpracování podkladů pro tvorbu koncepce DVU. Další vzdělávání učitelů je v příspěvku zvýrazněno jako významné pro transformaci školy a vyučování. Přehled témat a otázek, na které by se diskuze měla především zaměřit, je shrnut v závěrečné části „politická a sociální změna a nové zaměření DVU“.*

***Klíčová slova:** další vzdělávání učitelů – DVU, školská reforma, rozvoj vzdělávání, instituce, institucionalizace, koncepce DVU, okresní metodik, školní a vyučovací praxe, profesní rozvoj učitele, profesionalizace, vzdělavatelé učitelů.*

1. Změny ve školství a úsilí učitelů o rozvoj DVU

Profesionalizace činnosti učitelů, rozvoj profesních kompetencí učitelů se stávají do popředí diskusí o vzdělávací politice ve zvýšené míře vždy v souvislosti se školskou reformou, reformou školního kurikula. Dá se konstatovat, že v ČR, téměř 10 let od změny politického režimu, jsou sice rozsáhle zpracované nové vzdělávací programy a došlo k výrazným strukturálním či organizačním změnám ve školství, ale toto všechno není dostatečně podpořeno rozvojem DVU.

Před rokem 1989 byl v Československu vytvořen systém DVU, který odpovídal jistým způsobem požadavkům na soustavný odborný a metodický rozvoj činnosti učitelů a byl srovnatelný s některými modely zá-

padní Evropy. Bylo však potřebné provést určité koncepční změny, učinit systém decentralizovanějším a flexibilnějším. Ideologická zátěž odpadla po listopadu 1989 okamžitě. Dá se doložit, že již v posledních letech před politickou změnou byla ideologická složka zasouvána do pozadí (pokud i dříve nebyla jen jako oddělitelná fasáda) a významně se projevovaly odborné a metodické aspekty vzdělávání učitelů pro potřeby školy. Tento systém byl i podle západních expertů reformovatelný. K zásadním personálním změnám došlo již během roku 1990, bývalí političtí exponenti museli odejít, v zařízeních DVU většinou zůstali odborníci, které byli učitelé ochotni akceptovat. Přes všechny tyto aspekty byl tento ucelený resortní systém opatřeními ministerstva školství prakticky zrušen.¹⁾

¹⁾ Srv. Kohnová, J. a kol.: Další vzdělávání učitelů základních a středních škol. Studia paedagogica, č. 16, PedF UK, Praha 1995;

dále srv. Cauwenbergh-Quax – Kohnová, J.: Final report: Development and Marketing Consultancy for In-Service Teacher Training Institutions in the Czech Republic. KPC Hertogenbosch 1997.

Základ tohoto systému, i když za jiných podmínek a v redukované podobě, byl úsilím samotných učitelů a pracovníků v oblasti dalšího vzdělávání částečně obnoven. Dnešní institucionální síť DVU vznikla prakticky aktivitami „zdola“, jen za částečné podpory ministerstva. DVU je zajišťováno v celkem rozsáhlé podobě především lokálně – v zařízeních pro vzdělávání učitelů na okresní, někde až regionální úrovni. Významnou podporu zde DVU poskytují nižší instituce státní správy ve školství (okresní školské úřady), resp. představitelé této správy, často bývalí učitelé a ředitelé škol.²⁾ Centrální koordinační a informační báze chybí. Tento zdola vytvářený systém je proto značně nesusroditý, i když navazuje na dřívější zkušenosti a obdobné zahraniční modely atd. Projevuje se to např. i v rozdílných názvech jednotlivých pracovišť pro DVU na okresech. Výzkumy a šetření z oblasti DVU dokládají významnou aktivitu samotných škol a učitelů spolupracujících se zařízeními pro DVU zřizovanými okresními školskými úřady. Především se toto týká činnosti učitelů-metodiků v různých předmětových kabinetech či obdobných seskupeních, která jsou zakládána i na jiných principech. Spolu s těmito „metodiky“ se podílí na vzdělávacích programech a metodických setkáních význam-

ná část jejich kolegů ze škol v okrese. Tyto metodické kabinety (zrušené po r. 1990), jsou díky učitelským aktivitám opět činné ve většině okresů ČR.³⁾

2. Vzdělávací politika a podpora teorie DVU v ČR

Situace je pro DVU spíše nepříznivá, vzdělávací politika v ČR funkci DVU doposud nedoceňovala, i když existují programy vzdělávací politiky, kde se význam DVU zdůrazňuje – např. program „Učitel“,⁴⁾ návrh profesního rozvoje učitelů „Odborný růst pedagogických pracovníků, tzv. Kariérní růst“.⁵⁾ Těmto programům však chybí komplexní pohled na problematiku učitele a jeho profesní rozvoj. Předkládané návrhy nejsou dostatečně podloženy vědeckým zpracováním problematiky DVU, i když nejen v zahraniční literatuře, ale i u nás existují odborné práce a výzkum zaměřený na tuto oblast.⁶⁾ Doposud nebyla přijata koncepce rozvoje DVU, ani není zřejmá podpora výzkumu DVU, ani celoživotnímu vzdělávání. Přes celkem rozsáhlý počet výzkumných studií můžeme konstatovat, že se často jedná spíše o jednotlivé či doplňující analýzy k jiným záměrům. Výzkumem

²⁾ Srv. Kohnová, J.: Další vzdělávání učitelů na úrovni okresů. Výzkumný projekt MŠMT ČR, RS 95 RC 349.

³⁾ Tamtéž.

⁴⁾ Programu „Učitel“ se nevěnuji podrobněji, už dva roky se nepokračuje v jeho dokončení, a vzhledem k tomu, že část tohoto programu věnovaná DVU vycházela z návrhu Koncepce dalšího vzdělávání učitelů/Koncepce dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků, což byl podkladový materiál pro poradu náměstků a pro poradu vedení MŠMT ČR – č.j. 27050/94-20, jehož jsem spoluautorkou, se oprávněně domnívám, že materiál musí být výrazně aktualizován a stejně jako další citovaný dokument bude vyžadovat zpracování v širším vzdělávacím kontextu.

⁵⁾ Srv. Odborný růst pedagogického pracovníka, pracovní materiál odboru 20 MŠMT ČR, poslední verze ze dne 26. 11. 1998, 23 s.

⁶⁾ Srv. seznam výzkumných projektů v publikaci Kohnová, J.: Další vzdělávání učitelů na úrovni okresů, s. 70 a citované novější výzkumy.

zaměřeným jednoznačně na DVU, teorii DVU a profesní rozvoj učitelů se programově zabývá jen několik odborníků.

Návrhy opatření v oblasti DVU by měly podle nás respektovat podstatný požadavek na učitelskou profesi – schopnost neustálého vyrovnávání toho, co ve škole učíme, s tím, co se překotně proměňuje mimo školu. Učitel by měl být schopen připravovat žáky na neustále se proměňující technologické, ekonomické, kulturní i politické podmínky světa, na nové teorie, poznatky a informace. DVU představuje celoživotní, soustavnou přípravu na výchovu a vzdělávání žáků v těchto měnících se podmínkách, znamená stále osvojování si nových obsahů a metod vzdělávání. Za třicet až třicetpět let profesní dráhy učitele se okolní svět příliš promění a různé okruhy vzdělávání a výchovy jsou vystavovány různě nálehavým výzvám. Podmínky pro soustavný profesní rozvoj učitele by měly být optimální, je to v zájmu jeho žáků, školy a celého společenství.

3. DVU jako změna a rozvoj

Kromě výše uvedeného aspektu DVU je součástí teorie DVU problematika role DVU při transformaci školy a vyučování.

DVU je většinou autorit chápáno primárně jako změna – změna vědění, změna postojů, změna vyučovací praxe. Otázkou je, zda tímto klasifikujeme daný stav jako výrazně nevyhovující – změna tedy znamená zavedení něčeho zcela nového. Nebo zda daný stav je považován za odpovídající – je třeba usilovat o udržení stávající úrovně, resp. tento stav dále zdokonalovat a rozví-

jet. Oba přístupy se v DVU prolínají. Oba lze také dokumentovat na příkladech vzdělávacích aktivit nabízených učitelům, případně na aktivitách učiteli samotnými koncipovaných.

Poněkud zjednodušeně se dají tyto aktivity charakterizovat tak, že učitelská seskupení, která požadují „změnu“ a shledávají stávající stav jako výrazně nevyhovující, sledují komplexněji celou školu a školskou praxi a zaměřují se více na zkvalitnění klimatu školy. Nejsou zatím (a nemohou ještě být) dostatečně dokumentovány souvislosti těchto aktivit a jejich vliv na dosaženou vzdělanostní úroveň žáků ani vztah těchto změn k budoucímu uplatnění žáků v životě. DVU v tomto směru projevuje řadu aktivit, ale nelze zatím hovořit o uceleném koncepčním záměru.

Seskupení, která usilují o rozvíjení a zlepšování daného stavu, se zaměřují především na zvýšení vzdělanosti a rozvoj dovedností žáků, na motivaci k vyššímu zájmu o jednotlivé předměty, na obsahové i metodické inovace. Mají sice na zřeteli i otázky nového přístupu k žákům a změnu klimatu školy, ale jsou podstatně konzervativnější, méně experimentují. DVU tohoto charakteru je poměrně rozvinuté.⁷⁾

4. Individuální zájem učitele a zájem vzdělávací politiky

V DVU se jedná o profesní, všeobecné a politické vzdělávání učitele, které není pouhým rozvojem individuálních kompetencí učitelů, ale je spojeno se záměrem ovlivňovat výrazně kvalitu, příp. proměnu školní a vyučovací praxe. Je zde tedy napětí

⁷⁾ Autorka provedla analýzu více než stovky vzdělávacích programů pro DVU (podaných v programu MŠMT ExTra a zaslaných akreditační komisi pro DVU), nepublikováno.

mezi individuálním a profesním rozvojem učitelů, jejich zájmy a potřebami a mezi DVU jako službou vzdělávací politiky, zájmem o realizaci zamýšlené reformy, transformace a rozvoje školy a vzdělávání.

Potřebám transformace školství v době politické změny by podle mne vyhovoval model rozvoje DVU uplatňovaný v západní Evropě v 70.–80. letech.⁸⁾ Neboť DVU v době sociální a politické změny má být obsahově i strukturálně zaměřeno a zpracováno tak, aby vedlo k převzetí a dlouhodobě účinnému zakotvení zamýšlených změn ve školní a vyučovací praxi. V tomto smyslu není DVU pouhou privátní záležitostí učitelů, ale je i povinností státu zajistit podmínky rozvoje vzdělávání.⁹⁾ Míra institucionalizace a profesionalizace DVU jako integrální součásti vzdělávání učitelů signalizuje, jaký význam vzdělávací administrativa a oblast výzkumu vzdělávání přikládají dosažení a dalšímu rozvoji učitelských kompetencí (Kröll 1980).

5. Politická a sociální změna a nové zaměření DVU

Při rozvoji DVU a při jeho novém zaměření je třeba vycházet ze zohlednění, resp. zpracování či nápravy několika oblastí, okruhů. Je několik vybraných témat a otázek, na které by se oblast výzkumu DVU měla zaměřit.

- Jaké všechny typy orientace DVU musíme zvažovat (problémová, předmětová, osobnostní, zaměřená na učitele nebo na celou školu a pod.)
- Profesní deficit u vzdělavatelů učitelů

- Význam, role a možnosti vysokých škol, zvláště pedagogických fakult
- Otázky a vědecká témata pro výzkum DVU, důraz na vytvoření teorie DVU ve smyslu didaktiky DVU, koncepce kurikula DVU
- Možnosti a modely evaluace DVU
- Elementy důležité pro úspěšnou implementaci změn ve školní a vyučovací praxi
- Specifika DVU jakožto vzdělávání dospělých a vzdělavatelů

Těchto několik tezí demonstruje, že DVU v době výrazných politických a společenských změn může být úspěšné v případě, že bude koncipováno komplexně, dlouhodobě a jako systém, nikoli jako souhrn jednotlivých aktuálních aktivit. Význam DVU je odborníky z oblasti vzdělávání považován za nejefektivnější formu vyrovnávání obsahu a metod vzdělávání s rychlými proměnami v hospodářsko-technické i kulturně-sociální oblasti. Pro nás je jednou z forem, jak co nejrychleji zavádět takové změny ve vzdělávání, které připraví mladou generaci tak, aby mladí lidé byli schopni pracovat a jednat jako rovnocenní partneři ve sjednocené Evropě.

Literatura:

- BERAN, J. – KOHNOVÁ, J.: Proposal for a Conception of In-Service Teacher Education and Training. In: Dayler, J. (Editor): Developing Schools for Democracy in Europe as an Example of Trans-European Cooperation in Education. Triangle, Oxford, 1995. ISBN 1-873927-13-4
- BLACKBURN, V. – MOISAN, C.: The In-Service Training of Teachers in the

⁸⁾ Srv. např. Deutscher Ausschuss für das Erziehungs- und Bildungswesen (Hrsg.), Klett, Stuttgart, 1966 a Černá, M.: Další vzdělávání učitelů v osmdesátých letech. Sborník EIS-DVU UK, Praha 1989.

⁹⁾ Srv. politická diskuse v 80. letech v západní Evropě, op. cit. Deutscher Ausschuss...

- Twelve Member States of the European Community. „Education Policy“ Series, Maastricht 1987.
- CAUWENBERGHE-QUAX, C. – KOHNOVÁ, J.: Final report: Development and Marketing Consultancy for In-Service Teacher Training Institutions in the Czech Republic. Phare Res, WP4/1/T9204/2401/L013, KPC Hertogenbosch, 1997.
- ČERNÁ, M.: Další vzdělávání učitelů v osmdesátých letech. Sborník EIS-DVU. Praha, Univerzita Karlova 1989.
- KOHNNOVÁ, J. et al. : Další vzdělávání učitelů základních a středních škol (Continuing/In-Service Education and Training of Primary and Secondary School Teachers). Studia paedagogica, č. 16. Praha, PedF UK 1995. ISSN 0862-4461
- KOHNNOVÁ, J.: Další vzdělávání učitelů na úrovni okresů (Continuing/In-Service Teacher Training at the Level of Districts). Research project MŠMT ČR RS 95 RC 349. Praha, PedF UK 1996. (xerox)
- KRÖLL, U. (Hrsg.): Institutionalisierte Lehrerfortbildung. Konzepte. Modelle und ihre Praxis. Weinheim, Beltz, 1980.
- PETER, A.: Lehrerfortbildung aus international vergleichenden Perspektive. Weinheim, Deutscher Studien Verlag 1996. 290 s. ISBN 3-89-271626-9.

SLOVENSKÁ PEDAGOGIKA (1/98)

je novým časopisem na slovenské pedagogické scéně. Vydává jej Štátny pedagogický ústav v Bratislavě, který tak chce navázat na svůj dřívější vydavatelský počín – Pedagogické spektrum – a překonat jej. Široký obsahový záběr nového periodika naznačuje již podtitul: „časopis pre pedagogickú teóriu, školskú prax, politiku výchovy a vzdelávania“.

První číslo (září 1998) věnuje na 64 stranách prostor několika rubrikám. *Filozofie výchovy a vzdělávání* obsahuje výzkumnou zprávu Karola Kollárika o projektu FAST (zaměřeného na experimentální vyučování přírodovědných předmětů) a kognitivním vývoji žáků osmiletých gymnázií. Rubrika *Pedagogický výzkum a praxe* přináší zhodnocení zkušeností po prvním roce transformace osmileté ZŠ na devítiletou (z pera Ľudovíta Bálinta) a dále informaci Jozefa Kuzmy a Ľudovíta Bálinta o struktuře, obsahu a poslání vzdělávacích standardů a o didaktických testech pro 1. stupeň ZŠ (standards byly již na Slovensku schváleny, přijetí testů se očekává). V rubrice *Řízení školství* se Marián Zelina snaží zamyslet nad styly řízení, v oddílu věnovaném *Dějinám školství a pedagogiky* najdeme práci Henricha Januse o průkopnicích experimentální pedagogické činnosti na Slovensku. Rubrika *Zahraniční aktivity* upozorňuje na některé mezinárodní aktivity ŠPÚ (Jarmila Bernáthová a Mária Berová) – jde hlavně o slovenskou účast ve srovnávání úrovně vědomostí žáků v matematice a přírodovědných předmětech – TIMSS. Prakticky je zaměřena rubrika *Pedagogicko-právní poradna* a výčet zakončují *Informace* (tentokrát o jazykové soutěži pro žáky a o možnosti získání mezinárodního učitelského identifikačního průkazu). Napříště hodlá redakce zařadit i rubriku *Recenze* (publikací či učebních pomůcek).

Zdá se, že přes avizovanou širší zaměřenost by se hlavní čtenářskou skupinou tohoto časopisu mohli stát lidé působící přímo ve školách. Patrně i proto bylo první číslo Slovenské pedagogiky rozesláno na každou školu zdarma. Přejeme redakci v jejím usilování vše dobré.

Slovenská pedagogika, vydává Štátny pedagogický ústav, Pluhová 8, P.O. BOX 26, 830 00 Bratislava, e-mail: bernath@spu.sanet.sk

(mp)